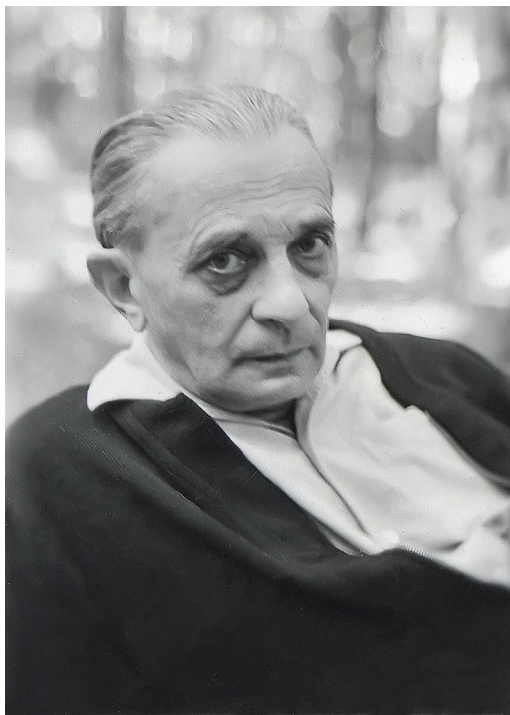


125 éve született



LENGYEL JÓZSEF

SZIBÉRIAI JEGYZETEK **Utolsó erőfeszítés (Makarovo 1950.)**

Mindent, egyszerre, egy mondatban volna jó elmondani. Mint egy szimfónia fel-szikoltó hegedűi, vagy az „Über allen Gipfeln ist Ruh”. De ez lehetetlen, mert egy hosszú élet minden tanulságát és minden tanulság nélkül való voltát és nemcsak az eredményt, hanem az utat is le kell írni. Egy, egyetlen hosszú, hosszú könyvet kezdek el úgy, hogy befejezetlensége hozzátartozzon a stílusához: befejezhetetlen, mint maga az élet, mint az én életem: e meg nem írt könyveim egész sora itt mint jegyzet álljon, de nem mint előkészület jövő könyvekhez, hanem mint partra vetett deszka hajótörés után. Nincs időm várni. Nem várhatok, míg könyvtárakból én vagy fiatal értelmes titkárom kiássza az anyagot Attiláról (kínai és mongol forrásmunkákat), hogy én egyetlen drámában megmutassam a hatalomra éhes egyén prototípusát és egyben az egész európai középkor és európai keresztény kultúra kulcsát: a népvándorlást. Nincs időm várni, míg nyugalmasabb időben megírhat-

nám a Fehér temető filmszcenáriumát; nemcsak nyugalmas időt nincs időm várni és remélni, de még csak egy nyugalmas szobát se, ahol emlékezéseimet megírnám. Érdekes fejezet volna: hogyan éltem egy izbában, ahol két kutyán, egy macskán kívül még csirkék, egy malac, Moska és egy újszülött kis bikaborjú is lakott három felnőttel és két gyerekkel együtt. Man muss aus der Not eine Tugend machen, és íme leírom, amit talán egy tudós se figyelhetett meg, mert nem élt egy szobában a borjakkal. Miska egy szép tarka kisborjú, május 22-én született, este. A háziasszony rögtön elválasztotta az anyjától és mivel hideg volt az idő, rögtön behozta a házba. A kisborjú sohase szopott, mindjárt vederből itatták. Itatta a háziasszony május 22-én este, május 23-án reggel, aztán elment munkába, és a kisborjú kötélre kötve ugrált egész nap. Estefelé megjött a háziasszony, csörömpölt a veder, és a kisborjú elbőgte magát: tejet kért. Már ismerte a veder hangját. Az úgynevezett Pavlov-féle reflex már kiváltódott a másfél napos borjú agyában. És azután is csak akkor bődült el, ha a háziasszony vödre csörömpölt. Ugyebár érdekes? Pszichológia. De nem kevésbé érdekes, hogy november elején a szép tarka Miska éhen döglött, mert a gazdájának nem volt mivel etetni. Ugyebár ez is érdekes? Politika. Mert ez a május és november, 1950 májusa és novembere Szibériában, Makarovo faluban, ahol én mint száműzött kénytelen vagyok élni és meghalni. És ahol félnem kell, hogy egyáltalán írok, félnem kell, hogy ezt a füzetet elkobozzák, és anélkül hogy a vizsgálók elolvassák, feltétlenül megsemmisítik. Pedig számomra ez a füzet az egyetlen kötelék a világhoz. Valamikor talán meglelik ezeket a feljegyzéseket és akkor az én életem, életem tanulsága - s mint már írtam, tanulság nélküli valósága (egy ilyen könyvben az ismétlések sajnos elkerülhetetlenek) - tovább él és hat a világban. A házigazdám már felkeltek, a kisgyerek sír, eloltom a lámpát, spórolni kell a petróleummal, a decemberi sötétség ügyis sok petróleumot fogyaszt. És az előszó körülbelül kész is.

Voltam szegény és gazdag. Falun születtem, nagyvárosokban éltem, és itt a szibériai tajgában kell meghalnom, ha valami csoda nagyon gyorsan nem segít. Láttam városokat, Velencében ott ültem abban a kávéházban, ahol vagy száztiz év előtt Stendhal olvasta az újságot, hogy Napóleon újra Franciaországban van, voltam északon, ahol fenyőfa csak védett völgykatlanban nő, és negyven év alatt nő embermagasra, de nemcsak a Szent Márk teret láttam, azt a csodálatos proporciójú épületet, melynek a San Marco és a Dózse-palota csak pillérei és az ég a kupolája, nemcsak a sarkövi hegységek holdkős-képeire emlékszem és az északi fény színes égi orgonájára, hófuvatagok hangtalan fényzenéjére; láttam én, ahogy az ellopott „pajka” kenyérért a tolvajt halálra tiporták, láttam embereket, akik a szemétdömbben ülve kerestek élelmet, láttam kaviárzabáló úri csürhét a berlini orosz követség estélyén, láttam tengert, és turistáskodtam az Alpokban, de mindez nem fontos, és talán tanulság nélkül maradt volna, ha nem lettem volna hittel, meggyőződéssel Saulus, ha nem lettem volna büszke, hogy „kíméletlen jóratörekvő” vagyok. Ma mindennek mindkét oldalát látom és adva minden lehetőség, hogy bölcs legyek. De bölcs vagyok-e? Tapasztalni - nem jelent: tudni, a tudás még nem élet. „Szeresd

felebarátodat mint tenmagadat”, tán ez mindenek végső értelme. De mégis, magamat jobban szeretem, mint felebarátomat...

A nagy tapasztalat és főképp a tapasztaltak pontos leírása és a helyes következtetés most, öregségemre, úgy látszik, a legfontosabb és legfőbb. Ifjúkoromban mást, a fiatalság töretlen energiáját tartottam legfontosabbnak: egyetlen pillantással a dolgok mélyéig hatolni, a Pascalok és Mozartok lebegtek előttem. De zenész és matematikus lehet „Wunderkind”, mert minden empiria nélkül belülről, intuícióból érti meg a mély összefüggéseket. Shelley, Lermontov, Petőfi nem gyerekek, ifjak, költők. De nincs Wunderkind regényíró, nincs Wunderkind orvos, ehhez empiria, tapasztalat kell. A kérdés: mennyire értjük a tapasztalat szavát. „Nur hinein aus volle Menschenleben...”

De mivel kezdjem. Emlékezőkkel, szép nyugodtan, gyerekkoromtól kezdve. Vajon eljutok-e a mai napig? Egy szibériai kolhoz leírásával, mert ma Szibériában egy kolhozban kell élnem és nem élnem? De mennyi minden történt, míg idejutottam. A szerelemről írok? Ehhez is az egész életemet kell leírni. A Saulus-korszakot részben megírtam a Visegrádi utca című könyvemben. Valahol van egy német nyelvű kézirat. „Berlin 1930, oder die Demokratie”, egy kis töredék gyerekkori emlékezést majd idekapcsolok, és most próbáljuk meg a Fehér temető megírását. Vagy nem, ma nem bírom szimpatikusnak festeni a hősnőt. Kezdjük a másikat: Isten ostora.

Íme, ma, 1950. december 31-én, ahogy tudtam, megírtam Attilámat. Nyolcszor kel-lene átírni, hogy tökéletes legyen. Az kevésbé aggaszt, hogy igaz-e, hogy a kínai falat Attila korában kezdték-e építeni. Ha nem kezdték még el: egy ilyen történelmi helyzet kell hogy felvesse a szándékot. Ugyanígy a puskapor feltalálása. Az se nagy baj, hogy csak a végén emlékeztem Velence elődjére és Aquileiára, s nem vagyok biztos abban, hogy Aetius volt-e a római vezér neve. Baj, hogy Róma letűnése nem látszik, baj, hogy nincs női alak, és Krimhilda is epizodikus. Baj, hogy a kép sok helyen hosszadalmasan magyaráz. Helytelen filmszempontból, hogy Priscos Rhetor beszél az üzбек vezér balsorsáról, világos, hogy meg kell egy képben mutatni. Baj, hogy nem olvastam Thierry Attila-monográfiáját, sőt Herczeg Ferenc Bizáncát sem. De nem volt időm várni, és még papírom sincs átírni, amit már leírtam. 1950-ben megint nehéz papírt találni a Szovjetunióban. Pedig többet gyártanak, mint azelőtt... Csak nekem - akinek két tiszta oldala maradt a füzetében, csak nekem nincs. S tényleg, ha barátaim nem küldenek füzetet, a kolhozi könyvelőség számtalan mindenféle blankettájából még igen sokáig írhatok, ha erőm és a körülmények 1951-ben nem teszik ezt lehetetlenné.

És még az Attilát is átírom. Ha lehet, nyolcszor...

És reggel, 1951. január 1-jén itt sokan számolják, hogy íme Moszkvában csak most mennek haza a mulatságból, és Londonban épp most koccintanak. De Londonban aligha akad valaki, aki arra gondol, hogy Szibériában már reggel van. A szeren-

csétlen többet gondol, mint a szerencsés, a reménytelen szerelmes többet, mint akit szeretnek. Csak a börtönőr gondol többet a szökésre, mint a bebörtönzött. A rabok jobban alszanak, mint öreik... amiért adjunk hálát a Teremtőnek!

Egy szót se kell változtatnom a másfél év alatt írottakon. O. itt van. És most is úgy érzem, hogy tudatom és tudatalattim nem cáfolják meg, hanem kiegészítik egymást. Igazak voltak a szerelmes levelek és jogos a féltékenység... Amit álmodtam, és hogy mégis eljött hozzám: ez mindent megtisztító legfőbb bizonyíték.

Bár... most, hogy itt van, sokszor, nagyon sokszor kínlódom és kínzok...

Idejönni nagy hőstett volt, „podvig”, ahogy az orosz mondja, de mint aki igen nagy súlyt emel, megszakad, úgy az is, aki igen nagy áldozatot hoz, morálisan megszakad, és elveszti erejét. O. itt van, és elvágyódik innen tőlem... Tőlem! Ez a súlyos ütés, sértett hiúságom bizony engem se tesz se jóvá, se igazságossá, se kellemes házastársá. Ő hősiesen küzd, anyagi nehézségekkel dolgozik, többet, mint kellene, de folyton dolgozik, nem akar szabad időt, gyűlöli ezt a szibériai tájat és valahogy engem is. Sajnál, de néha megvet... mintha erőszakkal cipeltem volna ide (ez részben igaz is, akaratom vonszolta levéllel, rágondolással), és amikor ideért, rögtön kijelentette, hogy valami törés van a lelkében. És én, aki érzem azt, sokszor kínzom ezért, bosszút állok.

És mégis én tudom, hogy ő minden a számomra, hogy én nem tévedtem, és tudom, ő se tud elmenni tőlem, és ha elmegy, nem talál nyugalmat.

Az, hogy most, sötét januári reggelen - mikor még mindenki alszik és kinn 50 fokos hideg szorítja jégpáncélba a világot - mindezt leírom, nyugodtabbá és igazságosabbá tesz. Bizony, nagyon nehéz itt élni. Én kénytelen vagyok itt lenni - nekem könnyebb. De ő önként jött... Egy nagy pillanatban feláldozni az életet; „a gyors hőstett”, mint Dosztojevszkij nevezi, könnyebb, mint egy nagyon szép asszonynak itt sápadni, öregedni, a szép szőke óriási hajfonatait nézni, ahogy nap nap után vékonyodnak.

Az itt írottakból csak az Attilát olvasom-fordítom oroszra neki. A többit majd más-kor, mikor ez nem lesz fájdalmas, vagy ha megint szép és ragyogó lesz az élete és újra fiatalodni fog.

Ő még inkább pesszimista mint én. És az egészsége is gyengül, és együtt épp most már 100 évesek vagyunk. 45 és fél ő, 54 és fél én. Fiatal embereknek bizonyára nevetségesnek tűnik, hogy a szerelem ilyen nagy szerepet játszik ilyen öreg korban. Mikor 18 éves voltam, a 30 évest öregembernek tartottam. Most annyiban vagyok öreg, hogy tudom, kevés időnk maradt, hogy a jövő kétséges, a halál biztos és gyorsan, gyorsan kellene változás és egy szép nyugodt öregkor, egy kandalló, égő fahasábok, kényelmes karosszék, virágok és egész gyöngéd, igen halk szerelem és félelem nélküli biztonság: mi élünk, még sok hasznosat dolgozunk, és ezért élhetünk, és jó, hogy élünk. Megpróbálom O. múltját megírni. Erre is régen készülök...